

Sultan şairlerin üslûbunda dini unsurların yeri: Avnî Divanı örneği

The place of religious elements in genre of sultana poets: Dewan sample of Avni

Merve Menteşe¹

Received Date: 20 / 10 / 2015

Accepted Date: 04 / 01 / 2016

Öz

Klasik Türk edebiyatı devam ettiği zaman bakımından Osmanlı devleti dönemi yazılan eserleri içermektedir. Müslüman bir medeniyetin edebiyatı olarak Klasik Türk edebiyatı Osmanlı devrinin sosyal hayat, bilim, inanç vb. yönlerini içermektedir. Bu bağlamda Klasik Türk edebiyatının yararlandığı kaynaklar oldukça fazladır. Bu kaynakların önemli bir kısmını dini unsurlar oluşturmaktadır. Türk edebiyatında özellikle Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra dini unsurların sıkça kullanımı dikkat çekmektedir. Osmanlı dönemi şairleri de şiirlerinde dini, özellikle İslâmî unsurları sıkça kullanmışlardır. Özellikle dinî-tasavvufî unsurları şiirlerinde sıkça kullanan şairler arasında Osmanlı sultanları da bulunmaktadır. Osmanlı padişahları çok küçük yaşta özel eğitimle yetiştirilmişlerdir. Edebiyata ve bilime her zaman ilgi duymuşlardır. Osmanlı devletinin kuruluşundan beri şairleri desteklemişlerdir. Pek çok Arapça ve Farsça eserin edebiyatımıza kazandırılmasını sağlamışlardır. Osmanlı sultanlarının hemen hepsi II. Murad'dan başlayarak İslâm kültür ve edebiyatını çok iyi bilen şairlerdir. Diğer şairler gibi şiirlerinde mahlas kullanmışlardır. Şiirleri olan ilk sultan şair II. Murad'dır. Divan sahibi ilk şair ise Fatih Sultan Mehmed'dir. Fatih Sultan Mehmed 21 yaşında İstanbul'u fethetmiştir. O, bir devlet adamı, bir savaş kahramanı olmasının yanı sıra aynı zamanda iyi bir okur ve şairdir. Avnî mahlasını kullanarak şiir yazmıştır. Şüphesiz ki onun eserlerinde de Osmanlı medeniyetinin, öğrendiği ilmin ve yaşadığı inancın etkileri oldukça büyüktür. Bu çalışmamızda divan sahibi ilk Osmanlı sultanı olması nedeniyle Fatih Sultan Mehmet'in, yani Avnî'nin divanı içerdiği dini unsurlar ve bu unsurlara hangi anlamlarda, ne şekilde, nerelerde yer verdiği açısından incelenecektir. Şüphesiz ki yazılan bir eser, onu yazan kişinin şahsiyeti, dünya görüşü, inançları hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Bu şekilde devrinde çığır açan bir padişahın divanı incelenerek, dini unsurların Osmanlı sultanları üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Dinî unsurlar, Sultan şairler, Osmanlı, Fatih Sultan Mehmed

Abstract

Classical Turkish literature consists of the works written in Ottoman age in terms of ongoing period. It also includes the aspects of social life, science, religion etc. as a literature of a Muslim culture. In the light of this reality, there are wide variety of sources which classical Turkish literature takes advantage of. Religious elements are involved in the important part of these sources. Especially after Turk's acceptance of Islam it attracts attention the frequent use of religious elements. So, the poets of ottoman age used quite often religious elements in their poems as well. Among the poets who used religious and sufistic factors typically, there have been ottoman sultanas. Ottoman padishahs had been educated with special care when they were so young. They have always supported the poets since the establishment of the state and enabled many French and Arabic works to enrich our literature. Almost all Ottoman sultanas have been poets who knows Islamic culture and literature starting with II. Murad. They all used a penname in their poems like other poets. II. Murad was the first padishah who had poems. Otherwise, Fatih sultan Mehmet was the first poet who had Dewan. He conquered Istanbul when he was 21. He was a great reader and poet as well as a war hero and statesman. There is no doubt that ottoman culture, science he learned and the belief he held have had a great influence on his works. In our work, it will be examined the religious elements including Dewan of Fatih sultan Mehmet namely, Avni, in terms of what meanings he gave these elements as well as where and how due to the fact that he was the first one having had dewan. It is certain that a work give some clues about the personality, view of world and beliefs of the person who wrote the work. By being studied the Dewan of a Padishah who marked an era, it can be understood better the influence of religious elements on Ottoman sultanas.

Keywords: Classical Turkish Literature, Religious Elements, Sultan Poets, Ottoman, Fatih Sultan Mehmed

¹ Research Assistant, Bülent Ecevit University, ZONGULDAK/TURKEY, mervementese@hotmail.com

1. Giriş

Osmanlı hanedanlığı kuruluşundan beri şairleri ve bilim adamlarını desteklemiştir. Osmanlı sultanları, şair ve bilim adamlarıyla sıkı bir ilişki içinde olup, pek çok Arapça ve Farsça eserin edebiyatımıza kazandırılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu şekilde Osmanlı imparatorluğunun bilgi ve kültür seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Osmanlı sultanlarının ve şehzadelerinin musikiye ve şiire olan ilgileri büyüktür. Bunda Osmanlı sarayının, sanatçıları ve ilim adamlarını destekleyerek kültür ve sanat hayatını canlı tutmasının payı büyüktür. Osmanlı sultanlarının yalnızca kendi sanat faaliyetleri ile ilgilenmeyip, birçok sanat faaliyetini desteklediklerini ve sanatkârları himaye ettiklerini söylemek mümkündür. Onlar, devrin önde gelen şairleri ile irtibatta olmuşlar ve şairlerle şiir sohbetlerinde bulunmuşlardır.

Öğrenimlerinin başından itibaren yoğun bir dil ve edebiyat eğitiminden geçen sultanların büyük çoğunluğu şiir yazmıştır. Bunlardan bazıları ise divana sahip olmuşlardır. Elimizde şiirleri olan ilk sultan şair II. Murad'dır. Osmanlı sultanları da diğer şairler gibi mahlas kullanmışlardır. II. Murad, Murad ve Murâdî; II. Mehmed, Avnî; II. Bayezid, Adlî; I. Selim, Selim ve Selîmî; Süleyman, Muhibbî; II. Selim, Selim ve Selîmî; III. Murad, Murad ve Murâdî; III. Mehmed, Mehmed ve Adlî; I. Ahmed, Ahmed ve Bahtî; II. Osman, Fâris ve Fârisî; IV. Murad, Murad ve Murâdî; II. Mustafa, İkbâlî; III. Mustafa, Cihangir; III. Ahmed, Necib; I. Mahmud, Sebkatî; III. Selim, Selim ve İlhamî; II. Mahmud, Adlî; V. Mehmed, Reşad mahlaslarını kullanmışlardır (Kut, s.1).

Bilindiği üzere klasik şiirlerde tasavvuf önemli bir yer tutmaktadır. İslâmî açıdan tasavvuf, hayatın bütünüyle alakalı bir dünya görüşünü, bir ahlâk sistemini hayatın ta kendisi yapmaktadır. Allah sevgisini ve insanlık aşkını birbirine kenetlemektedir. Tasavvuf yolunda Hak ile kulu birleştirmiş olan mutasavvıf, tarih boyunca bu vahdet anlayışı ve ahlâkı ile insanlara sonsuz bir sevgi dökmüş ve kendini onların hizmeti emrine tahsis etmiştir.

Klasik Türk şiirine gönlünü kaptırmış olan Osmanlı sultanlarının pek çoğu da bir tekke veya tasavvuf çevresiyle irtibat hâlinde olmuştur. Bu nedenle onların şiirlerinde dinî ve tasavvufî muhteva önemli bir yer tutmaktadır. Şeyh Edebalı ile Osman Bey'in, Geyikli Baba ile Orhan Bey'in, Bayramiler ile II. Murad'ın, Akşemseddin ile Fatih Sultan Mehmed'in, Halvetî Şeyhi Şemseddin ile III. Mehmed'in yakınlığı söz konusudur. Bu gibi tasavvufî çevrelerle olan yakınlıklar, şiirleri olan sultan şairlerin üslûbunda izler bırakmıştır.

Şimdi bu şairlerin arasında divan sahibi tek şair olması yönüyle dikkat çeken Fatih Sultan Mehmed'in hayatına, manevî ve edebî kişiliğine, içerdiği dinî unsurlar yönüyle şiirlerine değinelim.

2. Fatih Sultan Mehmed

Sultan II. Mehmed, 30 Mart 1432 tarihinde Edirne'de doğmuştur. "Fatih" ünvanı ile tanınan II. Mehmed, ilk defa 1444 yılında olmakla birlikte toplam üç defa tahta çıkmıştır. Tahta ilk çıktığı zaman henüz on iki yaşındadır. O dönemde sarayın iç ve dış düşmanları bunu bir fırsat olarak değerlendirmiştir.¹ Bu durum dönemin ordusu içinde rahatsızlıklara neden olduğundan II. Mehmed'in babası II. Murad, iki defa tahta devleti yeniden yönetmeye çağırmıştır. II. Mehmed, II. Murad'ın vefatından sonra 6 Şubat 1451'de tahta üçüncü defa geçmiştir. Tahta geçtiği dönemde

II. Mehmed, Karaman Beyliği üzerine seferler düzenleyerek Anadolu'daki otoritesini sağlamlaştırılmıştır. 1452 yılında Rumeli Hisarı'nı inşa ettirdiğinde İstanbul'u fethetme amacı Bizans'ı te-laşlandırmıştır. Sonuçta 1453 yılına gelindiğinde II. Mehmed döktürdüğü ağır toplarla Bizans surlarını dövmeye başlamasının ardından Haliç'e indirdiği gemiler vasıtasıyla İstanbul'u fethetmiştir. Bu başarısı ile II. Mehmed artık Fatih Sultan Mehmed olarak anılmaya başlamıştır. İstanbul'un fethi ile beraber Orta Çağ kapatıp, Yeni Çağ başlatan Fatih Sultan Mehmed 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat etmiştir (Şardağ, 1982, s.52).

2.1. Fatih Sultan Mehmed'in manevî şahsiyeti

Âlim ve şair bir babanın elinde yetişmiş olan Fatih Sultan Mehmed'in manevî dünyasını anlayabilmek için öncelikle babası II. Murad'ın şahsiyetine dikkat çekmek gerekmektedir. Sultan II. Murad, oğluna hayatının askerlik, idare, ilim, sanat ve tasavvuf yönleriyle tam anlamıyla örnek olmuştur denilebilir. Osmanlı tezkirecileri II. Murad hakkında şu sözleri söylerler, “Şiire ve şuarâya kadir ve rağbet veren bunlardır; lâkin ahd-i hümayunlarında bu fen, kemal derecede rağbet ve revaç bulmuştur.” (Latîfi, 1314, s.60) “Bizzat kendi latîf tab'ı şî're meyyâl ve nükte söyleyicilerin yâri olup, haftada iki gün âlim ve şâirleri divanında toplayıp ilmî mübâhaseler ederek ve şairlerin münâzara ve münâkaşalarını dinleyerek “ehl-i kemâlin cevheri ancak îtibar ile parlayıp açılır der” ve istîdat erbâbına riâyet ve her birinin hâtırını ve gönlünü ihsan ve ikramla ümitlerinden fazla mâmur ve mesrur ederdi.” (Bursevî İsmail Belîğ Efendi, s.34).

II. Murad Osmanlı hanedanı içinde ilk şiiir yazan hükümdardır. Kuvvetli bir şair ve ilim erbabı olmakla beraber kendisi samimi bir mutasavvıftır. Onun manevî yönünü ve dünyaya bakış açısını geliştiren isim Buhâra'lı âlim ve mutasavvıf Emir Sultan olmuştur. Aynı zamanda Hacı Bayram-ı Velî'nin de manevî dünyasına tesirleri olmuştur. Hayatını hakikî değerler üzerine temellendirmiş, şahsî menfaatleri nedeniyle gayesine asla ihanet etmemiş olan II. Murad, âdil, dürüst ve hikmetli hayatıyla örnek bir padişah olmuştur. Ganimetindeki tüm mal varlığını millete vakfetmiştir. “Vasiyetnâmesinden öğreniyoruz ki doksan beş akçeye aldığı yanı delikli bir miskalden ziyade yâkut yüzüğü var. Helâl malımdır, ben ölünce satıp tükeninceye kadar kabrim üzerinde Kur'an okuyanlara verilecek, diyor. Demek ki sahip ola ola bir yüzüğe malik olabilmiş. Dünya malına rağbeti yok. Nesi olduysa millete bırakmış, hâlâ da milletin.” (Ünver, 1946, s.8).

II. Murad şahsî bünyesinde bu kadar güzelliklere sahip olmasıyla beraber onun en güzel yanı, oğlu olan Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyetinde ilk temel taşı koymuş olmasıdır. Şüphesiz ki Fatih Sultan Mehmed böyle bir babanın elinde yetişmiş olmasaydı da elbet bu şan ve şerefe yine erişirdi. Çünkü büyük adam muhiti tarafından yaratılan değil, muhitini kendi yaratan kişidir. Fatih Sultan Mehmed de babasının açtığı temel üzerinde, hayatı boyunca kendi fikir ve şahsiyetini de ekleyerek hayat yarışını sürdürmüştür.

Fatih'in hayatında derin izler bırakan diğer kişiler ise ilimlerinden faydalandığı hocaları olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, Mola Gûrânî, Mola Hüsrev, Hocasâde gibi isimlerden ilim, irfan öğrenmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in tasavvufî anlamda yol göstereni ise Akşemsedin olmuştur. Akşemsedin onun kendisinde gizli olan kudretten kendisinin haberdar olmasını ve bu kudretin harekete geçirilmesini sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmed'e göre tasavvuf, adeta din duygusunun, ahlâk ölçüsünün, sanat çırpınıklarının, zihnin tecessüs ettiği ilâhi oluşun bir bütünü ve bunun dünya planına yükselişidir denilebilir. Çoğu defa hüsrânlar ve ümitsizlikler içinde kıvranan kimse, haya-

tında hiçbir müjdeli ışık bulamayınca son çare olarak Allah'ı görür. Fakat Fatih sayısız muvaffakiyet ve zaferlerine rağmen aşkı ve Allah'ı anan hakikî mutasavvıflar arasında yerini almıştır. Tüm bunlarla beraber, kendini nefsinden koruyan mutasavvıf Fatih Sultan Mehmed, sırf Allah rızası için örnek bir mücahit olmuştur. Onun belli bir gaye üzerine gerçekleşen cihatları, sınırları güvenle belirlenmiş bir ülke içinde gerçekleşen duygu ve fikir savaşıdır. Bu duygu ve fikirler tam 30 yıl boyunca gerek şiirler, gerek hata, gerek tezhip, kubbe, fikir vb. olarak ülkeden adeta dünyaya yayılmıştır. Eğer Fatih Sultan Mehmed fikirlerinde ve fiilinde tasavvufî şuura sahip olmasaydı, yine dünyanın önemli cihangirleri arasında yer alırdı fakat bu Fatih olamazdı, Fatih Sultan Mehmed tasavvufla bütünleştirdiği zihni ve ruhi faaliyetlerindeki vezin ve âhenkle yeryüzüne örnek insan tipini göstermiş ve örnek çağı getirmiştir (Ayverdi, 2014, s.45-58).

2.2. Fatih Sultan Mehmed'in edebî yönü

XV. asırda Osmanlı'da ilim ve sanatta adeta bereketli bir dönem yaşanmaktadır. Fatih, adeta sarayı ilim meydanı olmakla beraber, şiir akademisi hâline getirmiştir. Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâti, Mahmud Paşa, Zeynep Hâtun, Mihrî Hâtun, Hamîdî, Kabûlî, Melîhî bu dönemde yaşamış olan şairlerdendir. Fatih, dünyada imparatorluk kurmuş ilk şair hükümdardır. O, şiirlerini "Avnî" mahlasını kullanarak yazmıştır. Avnî, "yardımla ilgili, yardım eden, arka çıkan, imdada yetişen" gibi anlamlara gelmektedir. Avnî, daha önce de değindiğimiz gibi şair bir babanın oğludur. Kendisi güzel sanatlara (hat, tezhip, vb), ilme ve âlimlere önem veren bir sultandır. Aynı zamanda dinî ve müspet ilimlerde de oldukça âlim bir kişidir. Tüm bu özellikleriyle Fatih Sultan Mehmed, klasik Türk şiirinin kuruluş dönemini tamamlayan şairler arasında yer almıştır. Zindana attırdığı şair veziri Ahmed Paşa'yı bir kasîde vesilesiyle affetmesinden de şiire ne kadar değer verdiği anlaşılabilir.

Fatih Sultan Mehmed şairlik yönüyle sultan'uş şuâra arasında yer alabilecek bir şair olmasa da, üstad şairlerin peşi sıra gelebilen bir şiir yeteneğine sahiptir. Şiirlerinde açık ifadelerle bezenmiş akıcı bir üslûp kullanmış olup, mazmunları anlaşılabilir kadar açık ve yalındır. İster aşka, ister tasavvufî temayüllere değinsin, üslûbu yalınlığını her konuda korumuştur. Devrinin şairlerinin aksine Avnî, şiirlerinde Arapça-Farsça kelimeler kullanmak yerine Türkçe ifadelerle yer vermiştir. Fakat bir yandan da tıpkı yüzyıldaki diğer şairler gibi şiirlerinde hayaller, heyecanlar, akıl oyunları, muayyen kalıplar ve fikirler hâkimdir. Gereken durumlarda özünü sanatlı söylemiştir ama bunu söz sanatı gayesi ile yapmamıştır. Onun şiirlerinde kullandığı üslûp ne kadar yalın olsa da bir o kadar sanatkâranedir denilebilir. Şiirlerinde zaman zaman kıssalara, efsanelere ve tarihî hikâyelere de yer vermiştir.

Avnî şiirde aruz ölçüsünü ustaca kullanmıştır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu gazeller oluşturmaktadır. Bilindiği üzere klasik şiirin belli kuralları ve hayal dünyası içinde orijinal söyleyişlere ulaşmak, ifadeleri kişiselleştirebilmek ve bunları aruz veznine uydurarak yazmak oldukça güçtür. Avnî, bunu yaparken oldukça başarılıdır. Bu başarısında kelime hazinesinin, geniş ilim ve kültürünün rolü oldukça büyüktür. Şiirlerinde kullandığı kelimeler şiirine cana yakın ve samimi bir boyut kazandırmıştır. O, çağındaki diğer şairlerden bu samimiyeti ile ayrılır denilebilir. Şeyhî ve Ahmed Paşa gibi Türk şairlerinden etkilenmiş olmasına rağmen, bu durum üslûbunun orijinalliğine etki etmemiştir (Pala, 2010, s.16).

Fatih'in şiirlerine topluca göz atacak olursak, onun şiirlerinde lirik bir tarz hâkimdir. Hayatını siyâsî, iktidârî amaçlar çerçevesinde yaşayan bir padişah olmasına rağmen, şiirlerinde kendisi insanların en zayıfı, en çaresizi, en alçak gönüllüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşkı ve aşk ıztı-

raplarını adeta herkesten iyi bilmektedir. Onun şiirlerinde dinî-öğretici, dinî-lirik şiirlere pek rastlanmamaktadır. Ama bununla beraber iç ve dış hayatının inşasını oluşturan tasavvuf unsuru şiirlerinde sezilmektedir. Onun âlimlerle olan sohbetleri, şiir meclislerinde geçirdiği zamanları, onun Kur'an, hadis, fıkıh gibi ilimlerdeki bilgisi şiirlerine yansımaktadır.

Şiirlerinde yer alan görüşleri İslâm inancı ile pekiştirilmiş durumdadır. Şiirlerinde tasavvuf esaslarına yer vermekle beraber, şiiri devrinin tasavvufî şiirlerinde farklı bir yönde ilerlemiştir. Bu duruma daha detaylı bakabilmek için divanındaki şiirlerinde yer alan dinî unsurlara, ifadelere ve bunların kullanılış biçimlerine göz gezdirmek kuşkusuz ki en doğru yol olacaktır.

3. Avnî Divanı'nda dinî unsurlar

3.1. Din-iman

Din, Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla va'z edilip, uyanlarını dünya ve ahrette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünüdür. Bu kelime herhangi bir dini kastetmiş olsa da Müslümanlar arasında kullanıldığında kastedilen İslâm dini olmaktadır. Divan şâiri dindardır. Din merhameti gerektirir. Oysa divan şiirinde sevgili genellikle merhametsiz olandır. Dinin çeşitli iman esasları, inanç sistemi, itikadî ve amelî konular daima divan şiirinde işlenmiştir (Pala, 2007, s.117).

İman; inanma, inanç demektir. İslâm dinini kabul etme tasdik etme durumudur. İslam dinine göre imanın şartları Allah'a, meleklerle, ahrete ve hayır ile şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır. Tasavvufta ise iman, şeriatın emirlerini yerine getirmekle beraber Hakk'a yönelmek ve O'ndan başkasına yüz çevirmektir.

Avnî divanında din kelimesi dört beyitte (10/2, 14/4, 61/3, 66/3), iman kelimesi beş beyitte (10/2, 61/3, 9/1, 14/3, 67/5) geçmektedir.

Görse ağyâr söger yüzüne 'âşık olana

Görün ol kâfiri kim dîn ile îmâna geçer (10/2)

“Senin yüzüne âşık olanı görünce, rakiplerim sövmeye başlarlar. Kâfire bakın ki, din ile imana tecavüz ediyor.” İlk mısradan “Rakipler, senin âşıkının yüzüne karşı söverler,” manası da anlaşılabilir. Şair sevgilinin yüzünü “dîn”, ona karşı duyulan aşkı da “iman” diye nitelemiştir. Rakibin dine imana küfrettiğini ifade ediyor ki bu tutum, hem sevgiliyi hem de dostları rakip aleyhine geçirmeye davet sayılır denilebilir.

Gamzesi öldürdüğüne lebleri cânlar virür

Var ise ol rûh-bahşuñ dîn-i 'Îsâ râhıdır (14/4)

“Bir yandan işveli yan bakışıyla âşıklarını öldürüyor, diğer yandan dudaklarıyla can veriyor. O ruh bağımlayan güzelin gittiği bir yol var ise o da Hz. İsa'nın şeriatıdır.” Mutasavvıf bir şairin kaleminden dinin İsa peygamber ile anılması burada dikkat çekici olmuştur. Hz. İsa, nefesi ölüleri diriltme mucizesine sahip peygamberdi. Burada bu yönüyle değinilmiştir. Bu şiirde anlatılan sevgili de zaten Hristiyan bir dilberdir.

Akl u fehmin dîn ü îmânın nice zabt eylesün

Kâfir olur hey müselmanlar o tersâyı gören (61/3)

“Ey Müslümanlar! O put gibi güzel sevgiliyi görenler, akıl ve şuurlarını zaptedemeyerek onun uğrunda din ve imandan çıkıp kâfir olurlar.” Yani o öyle fettan bir güzeldir ki insanı dinden imandan

çıkarrır. Bu beyitte de yine din kelimesi ile iman kelimesinin bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Burada din ve iman kelimelerinin değeri ve önemi vurgulanarak, sevgilinin güzelliği uğruna insanın aklını kaybedip elinde olmayarak bu değerlerden mahrum kalabileceği şeklinde kullanılmıştır.

3.2. Müslüman-kâfir

Müslüman, İslam dinine bağlanan ve onun şartlarına uyan kişidir. İslamiyetin şartları, Allah'ın birliğine ve peygamberlere inanmak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve hacca gitmektir. (Hançerlioğlu, 2011, s.391) Bu şartları yerine getiren kişi Müslümanlığın vazifelerini yerine getirmiş olmaktadır. Divan şiirinde Müslüman yerine “Müselman” kelimesi de kullanılmaktadır. Avnî divanında bu kelime iki beyitte (61/3, 67/1) geçmektedir.

Kâfir, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan demektir. Kelime divan şiirinde Müslüman olmayanlar hakkında kullanılmıştır. Kafiristan şeklinde Hristiyan ülkeleri için kullanılmıştır. Kâfir kelimesinin kara renk ile de ilişkisi vardır. Bu nedenle esmer Hintliler ile sevgilinin saçı, beni vb. unsurlar kâfirlikle suçlanmıştır. Bazen sevgili âşığa ettiklerinden dolayı kâfir olarak nitelendirilir. Bunda merhametsizliğin, Müslümanlara musallat oluşun, insanın imanını gidermesinin hilelerinin rolü vardır. Bazen de sevgilinin güzelliği Mushaf, mahallesi de cennet veya Kâbe olarak düşünülür. Bu durumda kâfirlik rakibin özelliği olur. Çünkü kâfir Kur'an'ı elleyemez, cennete ve Kâbe'ye giremez. Avnî divanında kâfir kelimesi beş beyitte (10/2, 16/4, 47/1, 61/3, 61/5, 66/3) görülmektedir.

Kasd-ı cânım eyleyüpdür yine hicrân var ise

Hey müselmânlar demidür baña dermân var ise (67/1)

“Ayrılık yegane icraatını yapıp yine canıma kast etmektedir. Ey ehl-i İslam! Bildiğiniz bir derman var ise, şimdi bana vermenin tam zamanıdır.” Aslında şair, tek dermanın vuslat olduğunu bilmekte ve Müslümanlardan bu hususta gizliden gizliye yardım talep etmektedir. Müslüman merhametli olandır. Yardımseverdir. Bu beyitte Müslümanlığın bu yönleri gizliden vurgulanmaktadır.

İşlesün kâfir gözüñ ne sığar ise dînine

Eylesün şîrîn lebüñ ne lâyıık ise şânına (66/3)

“Ey sevgili! Kâfir gibi zalimâne icraatler yapan gözün, dinine ne sığıyorsa, varsın işlesin. Sonra da o tatlı dudağın, hayat bağışlamak gibi şânına layık olan ne ise yapsın!” Divan şiirinde yaygın kabul, gözün öldürücülüğü; dudağın da dirilticiliğidir. Şair gözü acımasız kâfire benzetip, dinine ne sığıyorsa işlesin derken elinden geleni arkasına bırakmasın demek istiyor. Çünkü geride şirin dudak vardır ve o da Hz. İsa veya âb-ı hayat gibi bir icraatle şânına layık olanı yapacaktır diye şair ümit etmektedir.

3.3. Allah-Hudâ-Rahman

Edebiyatımızda Allah İslâmî inançlara uygun olarak daha çok vasıflarıyla zikredilmiştir. Allah ezeli ve ebedidir. Âlem ise fânîdir. O birdir, eşi ve benzeri yoktur. Mekâna sığdırılmaz, şekil ve renklerden uzaktır. Aciz değildir, her şey O'na muhtaçtır. Hiçbir şey yokken O vardı. İnsan O'nun aşkıyla dolu olmalı ve O'na kavuşmak için gayret göstermelidir. Divan şiirinde Allah vazgeçilmez olarak sıkça yer almaktadır. Divan şairlerinin köklü İslâmî bilgilere sahip olduklarını düşündüğümüzde bu kaçınılmazdır. Şair O'na daima yalvarışta bulunur ve O'ndan yardım ister. Avnî

divanında Allah, Hudâ, Rahman olarak karşımıza dokuz beyitte (64/2, 74, 76/1, 76/2, 1/2, 49/1, 57/6, 79, 9/5) çıkmaktadır.

Kurtarmasun Allah beni bu derd-i hevâdan

Derdüñ ile dil dağlamayan zevkini bilmez

Dindirmesün Allah gözümüñ yaşını zîrâ

‘İşkuñ ile kan ağlamayan zevkini bilmez (74)

“Allah sana karşı beslediğim heves ve özlemin derdinden beni hiç kurtarmasın. Zira senin aşk derdin ile gönlünü dağlamayan kişi, zevk nedir bilmiyordur. Allah, gözümün yaşını da hiç dindirmesin. Zira aşkın ile kan ağlamayan kişi, kan ağlamanın ne muhteşem bir zevk olduğunu bilemez.”

Nedür bu hüsn ü şemâil nedür bu hulk-ı cemîl

Ki sende zâhir idüpdür Hudâ-yı Celle Celîl (49/1)

“Allah Celle ve Teala’nın kendi güzelliğinden bir nişâne olarak, sende halka gösterdiği bu güzellik ve endam da nedir? Ya bu güzel yaradılış veya huya ne demeli?”

3.4. Peygamberler

Peygamber, haber getiren, Allah’ın buyruklarını insanlara haber veren, rasûl, nebî anlamlarında kullanılmıştır. Avnî divanında peygamberlerden Musa, İsa, Yusuf ve Âdem peygamberin isimlerine toplam sekiz beyitte (1/1, 47/1, 14/4, 16/7, 61/2, 23/4, 60/4, 3/1) rastlanmıştır.

Yüzüñ meh-i ‘îd ü ser-i zülfüñ şeb-i Esrâ

Gamzeñ yed-i Mûsâ leb-i lâ‘lün dem-i ‘Îsâ (1/1)

“Yüzün bayram hilâli kadar aydınlık, zülfüñün kıvrımları da İsrâ gecesı gibi karanlıktır. Gamzen, Hz. Musa’nın mucizevî eli gibi âşığı hayrete düşürmekte, lâl dudağın ise Hz. İsa’nın hayat veren nefesi kadar dirilticidir.” Hicrî-kamerî takvimde aylar hilâlin doğuşuyla başlamaktadır. Bu sebeple ay başına rastlayan Ramazan bayramı da hilâlin görünmesi ile kutlanır. Şair, sevgilinin gece karanlığına benzeyen siyah saçları arasında parlayan yüzünü görünce hilal görünmüş gibi bayram yaptığını ifade etmektedir. İsrâ (Esra), “gece yürüyüşü” demek olup Hz. Peygamber’in Miraç gecesinde Mescid-i Haram’dan (Mekke), Mescid-i Aksa’ya (Kudüs) kadar yaptığı mucizevî yolculuktur. Kur’an-ı Kerîm’de de bu olay İsrâ sûresinde 17. sûrede anlatılmaktadır. Beyitte geçen “yed-i Mûsâ” tamlaması Hz. Musa’nın “yed-i beyzâ (beyaz el)” olarak bilinen mucizevî elini anlatır. Hz. Mûsâ firavuna karşı, peygamberliğine delil olarak elini koynuna sokup çıkarmış ve eli mucize eseri güneş gibi parlamaya başlamıştır. Şair de sevgilinin yan bakışını bir mucize olarak kabul etmekle bunun her zaman görülebilecek şeylerden olmadığını ifadeye çalışmıştır. “Dem-i İsa” tamlamasına bakacak olursak, bu da Hz. İsa’nın ölüleri diriltten nefesine delalet eder. Hz. İsa çamurdan kuşlar yapar ve onlara nefesini üfleyince mucize eseri olarak canlanıp uçarlardı. Şair de sevgilisinin dudağını can bağışlayıcı olarak görmekte ve ona ulaşmayı arzulamaktadır.

3.5. Melekler-şeytan

Melekler, nurdan yaratılmışlardır, yemezler ve içmezler, dişi ve erkek değildirler. İlâhî emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Daima Allah’ı tesbih ve zikir içindedirler. Melek kelimesi Avnî divanında üç beyitte (14/1, 26/2, 77/2) geçmektedir.

Şeytan, kötü melek olarak bilinmektedir. Allah Âdem’i yaratıp bütün meleklerle secde etmelerini buyurduğunda hepsi birden secde etmiştir. Ancak şeytan secde etmeyeceğini söyleyerek Allah’a âsî olmuştur. Ve kıyamete kadar Allah’a kulluk eden bütün kulları azdırmayı kendine görev edinmiştir. Avnî divanında şeytan yalnızca bir beyitte (9/1) yer almaktadır.

Melekden hûrdan sebkat ider dildâr hüsniyle

Degüldür âb [u] gil aslı hemâna sun‘-ı Sâni‘dür (26/2)

“Gönlümü alan sevgili, güzellik açısından melekten de, huriden de ötedir. Elbette böyle olacak. Zira onun aslı, diğer insanlar gibi su ve balçıktan değildir. Allah onu bizzat övmüş özenmiş de yaratmıştır.” Bu beyitte de görüldüğü gibi melek, şiirde sevgilinin güzelliğini tasvir etmekle ilişkilendirilerek sunulmuştur.

Kesmezem ağıâr cevri ile cânândan ümîd

Kim kesilmez havf-ı şeytân ile îmândan ümîd (9/1)

“Rakiplerin eziyetleri sebebi ile sevgiliden ümit kesecek değilim. Şeytandan korkup da imandan ümit kesmek olur mu hiç?” Bu beyitte şair rakipleri için “Şeytanın ta kendisidir” demek istemiştir.

3.6. Cennet-cehennem

Cennet, “gölgelik bahçe” anlamında olup ahrette mü’minlerin gidecekleri yerdir. Allah cennet hakkında, “Takva sahipleri için Rablerinin önünde nimet cennetleri vardır. (Kalem/34)” buyurmaktadır. Cennet kelimesi divan şiirinde sıklıkla “behişt” olarak da anılmaktadır. Divan şiirinde cennet, sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, yurdu, yani onun bulunduğu yerdir. Avnî divanında bir beyitte cennet (49/4), bir beyitte firdevs (61/1), bir beyitte de behişt (34/1) kelimelerine rastlamaktayız.

Cehennem, ahretteki azap yurdudur. İmansız ölenler ile suçları bağışlanmayan günahkârların uğrayacağı yerdir. Divan şiirinde cehennem çoğunlukla aşğın çektiği ayrık acısıdır. Ateş olması ve yakma özelliği ile de kullanılır. Cehennem kelimesi haricinde şiirlerde karşımıza çoğunlukla “dûzah” kelimesi olarak çıkmaktadır. Avnî divanında da yalnızca dûzah olarak bir beyitte (52/5) yer almaktadır.

Göñül eşigün umar cânın itmedin kurbân

Ne çâre cennete girmege kişi olsa bahîl (49/4)

“Gönül, canını kurban vermeden evvel bir kerecik olsun senin cennet gibi olan eşğine ulaşmak ister. Ne çare ki bu bir cimriliktir ve kişi cimri olursa cennete giremez.” Şair, cimri kişilerin cennete giremeyeceklerine dair olan hadis-i şerifleri burada hatırlatmak istemiştir.

Cefâñî dûzaha teşbîh eylemiş ‘Avnî

Boyunla ruhlerüñi Sidr[e] vü cinâna yazam (52/5)

“Ey sevgili! Avnî senin eziyetlerini cehennem azabına benzetmiş. Ben de senin boyunu Sidre, yanaklarını cennet farzediyorum.” Sidre Arş’in sağ yanında ilahi bir ağaç olup 6. Kat göktedir. Hz. Peygamber de Miraç gecesinde Cebrail’i burada görmüştür. Sidrenin yanında cennet vardır ve cennet nehirleri onun dalları altında akar. Kur’an-ı Kerim’de Necm sûresi 14 ve 16. âyetlerde Sidre’den bahsedilmektedir.

3.7. İbadethâneler

Avnî divanında ibadethanelerden bir beyitte mescid ve kiliseden (61/4), bir beyitte camiden secdegâh olarak (77/2), iki beyitte de Kâ'be ve mihrab (3/7, 77/2) sözcükleri yer almaktadır.

Kevseri añmaz ol içdüğü mey-i nâbı içen

Mescide varmaz o varduğu kilisâyı gören (61/4)

“Onun yani sevgilinin içtiği saf şarabı içenler, bir daha cennetteki Kevser’i anmaz olurlar. Ona yakınlaşabilmek için onun gittiği kiliseye gidenler ise, din değiştirmiş olacaklarından, bir daha mescide varmazlar.” Şairin bahsettiği sevgili Hristiyan’dır.

3.8. Namaz-secde-kible-tavaf

Namaz, Müslümanların belli zaman veya durumlarda Kur’an-ı Kerîm’de emredildiği ve peygamberimizin de tarif edip yaptığı şekilde Allah’a karşı yapmış olduğu ibadettir. Müslümanların kiblesi Kâbe’dir. Namaz kibleye dönülerek kılınır. Secde ise namazın bölümlerindedir. Tavaf ise, hac veya umre sırasında Kâbe’nin etrafını yedi defa dolaşmaya denilmektedir. Avnî divanında namaz ve kible kelimeleri bir beyitte (3/7), secde bir beyitte (33/4), tavaf bir beyitte (64/1) geçmektedir.

Kâ’be hakkı ‘Avnî baş egmez nemâza yüz yumaz

Kaşlaruñ mihrâbına secde yeter kiblem baña (3/7)

“Ey kible edindiğim sevgili! Şimdilik bana kaşlarının mihrabına secde eylemek yeter. Kâbe hakkı için, Avnî bu hâldeyken namaz maksadıyla baş eğip abdest almaz, onları kazaya bırakır.” Bu beyitte sevgiliye olan sevgisinin derecesini belirtmek için onu adeta kibleye benzetmiştir. Aynı zamanda namaz kılmaya ve kılınamayan namazın kazaya bırakılmasına dair dinî uygulamadan da söz edilmiştir.

İreli cân kulağına senüñ ‘ışkuñ nidâsından

Urur lebbeyk işigüñde tavâf eyler safâsından (64/1)

“Senin aşkının sesinden bir nidâ can kulağıma erişeli, canım, bu sevinç ile gökte “Lebbeyk (Buyur ne emredersen hazırım!)” diyerek, sevinçten tavaf eder gibi döner durur.”

3.9. Kul

Allah’ın buyurduğu dinî emirlere uyan kimsedir. Avnî divanında sekiz beyitte (18/1, 23/1, 40/1, 45/4, 62/1, 64/4, 67/6, 76/1) geçmektedir.

Benüm señ şâh-ı meh-rûya kul olmak iledür fahrüm

Gedâ-yı dilber olmak yeğ cihânuñ her safâsından (64/4)

“Benim bütün övücüm, bir ay yüzlü sulatan kul olmamdır. Zira sevgiliye düşkün bir dilenci olmak, dünyanın bütün zevk ve safasından daha iyidir.” Kul kelimesi örnekte de görüldüğü gibi daha çok sevgiliye kul olmak ile ilişkilendirilmiştir.

3.10. Kıyamet-mahşer-yevm-i hisâb

Kıyamet, bütün insanların dirilerek mahşerde toplanacakları gündür. Divan şiirinde bu terimler daha çok amel defterinin açılması, hesap görülmesi yönleriyle ele alınır. Avnî divanında bu terimler dört beyitte (19/2, 24/3, 31/5, 41/3) geçmektedir.

Kıyâmet kâmeti üzre şol âb-ı Kevser-i lâ'lin

Görüp cân buldı 'Avnî sanasen yevmü'l- hisâb olmuş (31/5)

“Avnî, sevgilinin âşıklar arasında kıyamet fitnesi koparak boyu üzerinde, Kevser suyuyla dolu la'l dudağını görüp sanki mahşerdeki hesap gününe ermiş gibi dirildi.” Kıyamet kelimesi burada âşıklar arasındaki fitne anlamıyla kullanılmıştır.

3.11. Mübarek aylar-Ramazan

Avnî divanında mübarek aylardan yalnızca Ramazan ayına ve Kadir gecesine bir beyitte (23/3) rastlıyoruz.

Zülfûñ şeb-i Kadr oldu kaşuñ 'îd hilâli

Vasluñ dem-i 'îd oldu firâkuñ ramazândur

“Benim için kara zülüferin Kadir gecesine, eğri kaşın da bayram hilalidir. Vuslatın bayramın ta kendisi, ayrılığın ise Ramazan orucudur.” Şair, sevgilinin saçlarını Kadir Gecesi kadar kutsal kabul edip kaşını görünce bayram sevinci yaşadığını, ayrılığında ise âdeti oruçta iftar çektiğini vurgulamaktadır.

3.12. İstanbul

Hiz. Peygamber'in İstanbul ile ilgili hadisi olması gerekçesiyle ve Fatih Sultan Mehmed'in bu hadisten de etkilenerek İstanbul'u fethetme arzusu taşıdığını bildiğimiz için İstanbul'a da dinî unsurlar arasında yer verilmesi gerekmektedir. Hiz.Peygamber;“İstanbul mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden emir-sultan ne güzel emirdir-sultandır. Onu fetheden asker ne güzel askerdir.” (Buhârî, I, s. 81) hadisi ile İstanbul'un fethini müjdelemiştir. Bu hadis bağlamında Avnî divanında bir beyit yer almaktadır.

Feth-i İstnabul'a fırsat bulmadılar evvelûn

Feth edip Sultân Mehemmed dedi târih “Âhirûn”

“Daha evvelki asırlarda gelen nice kumandanlar İstanbul'u fethetme fırsatını yakalayamadılar. Orayı ancak Fatih Sultan Mehmed fethedip, “âhirûn” yani sonrakiler kelimesini de fetih tarihi olarak söyledi. Bu kelimenin ebced hesabı ile toplamı 857 rakamını verir. Bu rakam hicrî tarihte İstanbul'un fetih yılını gösterir ve milâdî 1453'e tekâbül eder. Aynı zamanda bu beyit ebced hesabı ile tarih düşürülen ilk beyit olma özelliğini de taşımaktadır.

4. Sonuç

Dinî unsurlar Klasik Türk şiiri için her zaman ana kaynaklar arasında yer almıştır. Öyle ki şairler her fırsatta duygu ve düşüncelerini gerek benzetme yoluyla, gerek telmih yoluyla dinî unsur, hadis, âyet, mucize vb. ile ilişkilendirmişlerdir. Sultan şairler de şiirlerinde bu yola sıklıkla başvurmuşlardır. Örnek olarak incelediğimiz Avnî divanında da dinî unsurlara yer yer benzetme, yer yer telmih yoluyla sıklıkla başvurulduğunu görmüş bulunmaktayız.

Sonuç olarak bu çalışma sayesinde Avnî divanı dinî boyutuyla incelenerek Fatih Sultan Mehmed'in manevî dünyasını daha iyi anlamamıza bir nebze olsun fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ

Buhârî, Et'Tâhiru'l Kebîr

Kut, G. (2000). *Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri* (Seyf Ve'l Kalem Sahipleri).

Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı

Pala, İ. (2010). *Şair Fatih:Avnî*. İstanbul: Kapı

Doğan, M. N. (2007). *Fatih Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Yelkenli

İsen, M., Bilkan, A. F., Işınsoy Durmuş, T. (2012). *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*. İstanbul: Kapı

Hançerlioğlu, O. (2010). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi

Hançerlioğlu, O. (2011). *İslam İnançları Sözlüğü*. İstanbul:Remzi

Şardağ, R. (1982). *Şair Sultanlar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Ayverdi, S. (2014). *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih*. İstanbul: Kubbealtı

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabacı

Extended abstract in English

Classical Turkish literature consists of the works written in Ottoman age in terms of ongoing period. It also includes the aspects of social life, science, religion etc. as a literature of a Muslim culture. In the light of this reality, there are wide variety of sources which classical Turkish literature takes advantage of. Religious elements are involved in the important part of these sources. Especially after Turk's acceptance of Islam it attracts attention the frequent use of religious elements. So, the poets of ottoman age used quite often religious elements in their poems as well. So much so that poets should by analogy thoughts and feelings at every opportunity, both by religious elements telmih, hadith, revelations , miracles and so on. they associate with.

Among the poets who used religious and sufistic factors typically, there have been ottoman sultanas.

Poets and scientists have supported the organization since the Ottoman dynasty. Ottoman sultans, is in a tight relation with poets and scientists, many Arabic and Persian works have played an important role in bringing our literature. In this way it is aimed to raise the level of knowledge and culture of the Ottoman Empire. The interest in the music and poetry of the Ottoman sultans and princes are great. Bunda the Ottoman palace, the share of artists and scientists by supporting the cultural and artistic life alive is great. With only their artistic activities of the Ottoman sultans no interest , it is possible to say that a lot of art activities and craftsmen under the auspices of the support they have . They have been in contact with the transfer of the leading poets and poetry have been in conversation with the poet.

Ottoman padishahs had been educated with special care when they were so young. They have always supported the poets since the establishment of the state and enabled many French and Arabic works to enrich our literature. Almost all Ottoman sultanas have been poets who knows Islamic culture and literature starting with II. Murad. They all used a penname in their poems like other poets. II. Murad was the first padishah who had poems. Otherwise, Fatih sultan Mehmet was the first poet who had Dewan. He conquered Istanbul when he was 21. He was a great reader and poet as well as a war hero and statesman. There is no doubt that ottoman culture, science he learned and the belief he held have had a great influence on his works.

Avni is the son of a poet father, as we mentioned earlier . He fine arts (calligraphy, illumination, etc.), a sultan emphasis on provincial and scholar . But also in religious and positive sciences is a person quite scholar. With all these features Mehmed II, he was among the founding era of classical Turkish poetry poets completed.

If we look collectively to the Fatih's poem, a lyrical style prevails in his poetry. Political life, despite living in the framework of a sovereign power purposes, poetry itself is the weakest of people , most helpless , emerges as the most humble. Love and Love knows better than almost anyone the pain . His religious - didactic poetry, it is not uncommon for religious -lyrical poetry. But Sufi elements that make up the construction of the inner and outer life are perceived in the poem , however . His conversations with the scholars, poetry council spends time in his Qur'an, hadith , fiqh , such as knowledge of science is reflected in the poem.

The opinions contained in the poem has already been reinforced by the Islamic faith. But give place to the principles of Sufism poetry, it has moved in a different direction in the transfer of Sufi poetry. In this case a more detailed look to the court for the religious elements contained in the poem, expression and they use to browse the format will no doubt be the most accurate way.

Menteş, M. (2016). The place of religious elements in genre of sultana poets: Dewan sample of Avni. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (1), 314-326.

In our work, it will be examined the religious elements including Dewan of Fatih sultan Mehmet namely, Avni, in terms of what meanings he gave these elements as well as where and how due to the fact that he was the first one having had dewan. It is certain that a work give some clues about the personality, view of world and beliefs of the person who wrote the work. By being studied the Dewan of a Padishah who marked an era, it can be understood better the influence of religious elements on Ottoman sultanas.